

General-pukovnik
DŽEMIL ŠARAC

Neka iskustva u korišćenju ljudskih i materijalnih potencijala u završnim operacijama

Naša strategija narodnooslobodilačkog rata ne zanemaruje nijedno područje i oblik borbe ukoliko doprinose dostizanju njenih ciljeva. To je put da se maksimalno ispolje i koriste svi naši ljudski i materijalni potencijali, a da se slabi i tuče neprijatelj na svim mjestima do kojih naše snage mogu da dopru. Pokušao bih da tu tezu ilustrujem nekim iskustvima iz našeg NOR-a. Riječ je o iskustvima koja se manje pominju.

a) Poznata su strategijska opredjeljenja Komunističke partije Jugoslavije i narodnooslobodilačkog pokreta o ulozi i mjestu gradova u narodnooslobodilačkom ratu. Ukazao bih, ovom prilikom, na slijedeće: gradovi, posebno veći, sa širim prostorom oko njih, imali su za neprijatelja veliki vojni, politički i privredni značaj. Taj značaj je povremeno oscilirao, zavisno od razvoja operativno-strategijske situacije. Neprijatelj je nastojao da te prostorije koristi kao oslonce za dejstva svojih oružanih snaga, osigura elementarne uslove za eksploataciju materijalnih i ljudskih izvora za potrebe svojih oružanih snaga i ratne privrede, te za spriječavanje ili, što je bilo realnije, ograničavanje mogućnosti da naš narodnooslobodilački pokret koristi taj prostor, ljudske i materijalne izvore za razvoj narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Okupatori i kvislinzi, pored svojih političkih i drugih mehanizama, držali su po gradovima jake vojne i policijske efektivne čije je veličina bila srazmjerna u prvom redu potrebama pariranja dej-

stvima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, ali i dejstvima snaga narodnooslobodilačkog pokreta u gradovima. Snage NOP-a u gradovima, posebno onim gdje je njihov rad bio kontinualan i imao širu podršku većine stanovništva, vezale su dio snaga okupatora i kvislinga koji bi inače bio angažovan na frontu, protiv jedinica NOVJ. Ima primjera da su se njemačke komande pribojavale ustanaka u gradovima u završnim operacijama naše armije za oslobođenje zemlje. Takve procjene uticale su na grupisanje i upotrebu njemačkih i kvislinških snaga.

U okupiranim gradovima snage narodnooslobodilačkog pokreta, predvođene komunistima, borile su se u izvanredno teškim uslovima. Dragocjena su iskustva partijskih organizacija Splita, Ljubljane, Mostara, Beograda, Zagreba i još nekih gradova. Gradovi su dali veliki broj kadrova i boraca našoj vojsci i narodnooslobodilačkoj borbi uopšte. Među aktivistima NOP-a u gradovima bio je veliki broj žena. Pokazalo se da i u tim uslovima, u gradovima u kojima je veći dio stanovništva vezan za ciljeve NOB-a, postoje oaze slobodne teritorije, djeluju naše partijske i druge organizacije, oslobodilački pokret i njegove oružane snage koriste dio materijalnih i ljudskih izvora ili čak pretežan dio ljudskih izvora. Mostar je, na primjer, četiri godine bio okupiran, pa ipak je broj onih koji su dobrovoljno otišli iz blokiranog grada u jedinice NOVJ bio znatno veći od broja mobilisanih u sve neprijateljske formacije. Povoljniji uslovi za oružane akcije udarnih grupa i stanovništva nastajali su prilikom oslobođenja gradova, naročito u završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

Naši gubici su bili znatni u toj borbi. Beogradska partijska organizacija izgubila je 20 članova mjesnog komiteta, 60 članova rejonskih komiteta i 1.000 članova Komunističke partije, a zagrebačka 11 članova mjesnog komiteta, 23 člana rejonskih komiteta itd. Od ukupnog broja palih boraca, građana Sarajeva, oko 60 odsto je palo u jedinicama narodnooslobodilačke vojske, a oko 40 odsto u borbi u gradu. Bilo bi vrijedno, polazeći od realno definisanog mjesta gradova u strategiji NOB-a, dalje izučavati iskustva, između ostalog: u organizaciji, opremanju, rukovođenju i dejstvima naoružanih grupa, rad naše obavještajne službe; broj i strukturu naših gubitaka, uvažavajući konkretne uslove i zahtijeve borbe u gradovima, vojno-političku situaciju u njihovoj okolini, broj i povezanost komunikacija sa slobodnom teritorijom i jedinicama NOVJ, mogućnost pravovremenih izlazaka iz blokiranih gradova kompromitovanih i drugih aktivista; iskustva u formiranju i popuni partizanskih odreda i

drugih jedinica NOVJ borcima iz gradova ili pretežno iz gradova i dr. Moramo koristiti ta iskustva u pripremama za dejstva na privremeno zaposjednutoj teritoriji — podići efekte tih dejstava uz što manje gubitke.

b) Opšti jugoslovenski pokret za ciljeve NOR-a i socijalističke revolucije prelazio je granice razbijene države i podsticao u borbu protiv fašističkih sila sve rodoljube i antifašiste u susjednim zemljama gdje ima naših nacionalnih manjina i imao snažan odjek u zemljama gdje postoji brojna jugoslovenska ekonomska emigracija.

Na etnički našoj teritoriji, koja je poslije prvog svjetskog rata pripala Italiji, bilo je oko 600.000 Hrvata i Slovenaca. Komunistička partija Jugoslavije je nastojala da pokrene te ljude u borbu. Još na savjetovanju CK KPJ, u maju 1941. godine, donijeta je odluka da KPJ razvija aktivnost u Julijskoj krajini i Istri. Komunistička partija Slovenije je upućivala svoje kadrove i partizanske grupe u te krajeve sa zadatkom da pokreću i šire ustanak do krajnjih slovenačkih etničkih granica. Centralni komitet KP Hrvatske i Glavni štab za Hrvatsku upućuju 1942. godine u Istru partizansku četu Istrana. Partizanska dejstva u tim krajevima prerasla su u opštenarodni ustanak u jesen 1943. godine, a do kraja rata operisali su na toj teritoriji dijelovi Devetog korpusa i 43. istarske divizije. Te i druge naše snage u Sloveniji odigrale su značajnu ulogu u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Vezivale su jake njemačke snage i olakšale nastupanje naše Četvrte i drugih armija. Od političkih interniraca pretežno iz Slovenije, Hrvatske i Crne Gore, koji su pobjegli iz koncentracionih logora u Italiji i vojnika s područja Istre i Slovenačkog primorja, mobilisanih u talijansku vojsku, formirano je u jesen 1943. i kasnije pet prekomorskih brigada i neke naše vazduhoplovne i mornaričke jedinice. Ukupni gubici naroda u tim krajevima bili su veliki — 42.000 boraca i žrtava fašističkog terora. Postojanje i aktivnost naših snaga u tim oblastima značili su mnogo za konačno rješenje o pripajanju većeg dijela te teritorije domovini.

Naša ekonomska emigracija dostizala je oko jedan milion ljudi — od toga u SAD oko 850.000. Aktivnost progresivnih ljudi među iseljenicima u korist NOP-a dobila je široke razmjere, naročito u SAD. Radilo se o znatnoj moralno-političkoj, ali i materijalnoj podršci. Progresivne snage među našim iseljenicima lomile su otpore anacionalnih krugova oko londonske izbjegličke vlade i drugih reakcionarnih elemenata i doprinosile afirmaciji nove Jugoslavije u zemljama Antihitlerovske koalicije. Tim naporima pridruživali su se progresivni ljudi i pokreti širom svijeta inspirisani zahtjevima

internacionalne solidarnosti sa našom oslobodilačkom i revolucionarnom borbom. Jugoslovenski antifašisti uključivali su se u pokrete otpora, i u oružane sastave u Italiji, Grčkoj, Francuskoj, Čehoslovačkoj i drugim zemljama.

Sve to ukazuje da je skala mogućnosti da patrioti koji se zateknu van zemlje pomognu domovini koja je izložena agresiji veoma široka.

c) Razvoj i popuna Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije temeljili su se, prije svega, na aktiviranju omladine koja je činila oko 70 odsto njenog sastava i drugih, većinom mlađih ljudi. Međutim, u upornoj i neprekidnoj borbi za ljude KPJ se nije odricala ni napora da u redovima nekih kvislinških i okupatorskih trupa podstiče i pojačava procese kolebanja, otpadanja, osvješćivanja, pa i prelazjenja na pozicije NOP-a prisilno mobilisanih domobrana, četnika, pripadnika muslimanske i drugih milicija koji su bili pod uticajem raznih petokolonskih buržoaskih i klerikalnih krugova ili su se jednostavno pokoravali sili okupatora, životareći na njegovim kazanima. U pitanju su bili elementi koji se nisu uprljali zločinima. Naravno, snagu uticaja NOP-a davala su, prije svega, zbivanja na bojnopolju, »kritika oružjem«, pobjede naše vojske, kao i cjelokupna uspješna oslobodilačka i revolucionarna praksa naših oružanih snaga i NOP-a na čitavom jugoslovenskom prostoru. Politički rad sa dijelom stanovništva koji je neko vrijeme pogrešno procjenjivao suštinu politike, snagu i perspektivu okupatora i njegovih slugu, direktno obraćanje pripadnicima lokalnih kvislinških sastava, postupci sa zarobljenicima, onima koji su dezertirali i krili se oko svojih kuća i posebno prema onima koji su prelazili na našu stranu, doprinosili su ovim procesima. Rezultati su bili znatni. Desetine hiljada pripadnika kvislinških formacija, među njima i onih iz legionarskih divizija, prestali su da služe okupatoru, pasivizirali se, a hiljade drugih prelazilo je na stranu NOB-a, naročito zadnjih godina rata. Samo u 1943. godini, u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj raspisano je 30.000 potjernica za odbjeglom domobranima. U sastavu naših oružanih snaga formiran je veći broj jedinica od prebjeglih vojnika — antifašista najviše iz sastava talijanskih, a nešto iz bugarskih i drugih formacija okupatora. Antifašisti, prisilno mobilisani u fašističke armije, angažovani na jugoslovenskom frontu, imali su mogućnosti da se izdvoje i priključe našoj oslobodilačkoj revolucionarnoj vojsci čiju su snagu i politički uticaj neposredno doživljavali. U mnogim okupiranim evropskim zemljama takve mogućnosti bile su manje ili ih faktički nije ni bilo.

Pojava kolebanja, pasiviziranja, a djelimično i prelaženja na stranu neprijatelja bilo je i u redovima ustanika 1941—1942. godine u nekim rejonima zemlje. To su bile prolazne pojave koje se kasnije nisu ponavljale. Uzroci su poznati. Karakteristike razvoja našeg pokreta, bez obzira na privremene osjeke ustanka u nekim oblastima, bile su narastanje naših snaga. Za neprijatelja je bila karakteristična tendencija trajnog kolebanja, opadanje uticaja na dio stanovništva i sopstvene oružane snage, pasiviziranje, a djelomično i prelijevanje na stranu NOB-a. Naravno, okupatorske i kvislinške snage su se različito ponašale, s tim da su se njemačko-fašističke trupe i nosioci genocida među kvislinzima pokazali kao »najtvrdi« u sprovođenju osvajačke i zločinačke politike svog vođstva.

Uspješan razvoj NOB-a i socijalističke revolucije, pravednog rata koji su vodili naši narodi i narodnosti predvođeni KPJ, s Titom na čelu, snažno je djelovao na mnoge u redovima kvislinga i na neke u okupatorskim trupama. Ukupne posljedice i rezultati naših napora i na tom području potvrđuju vrijednost i aktuelnost i tih iskustava našeg narodnooslobodilačkog rata.

Navedena i druga iskustva imaju svoje mjesto u baštini naše oslobodilačke i revolucionarne borbe. Među iskustvima strategijskog značaja koja i danas inspirišu naša rješenja u pripremama za odbranu zemlje, valja istaći:

1. U završnim operacijama za oslobođenje zemlje, u zahvatu fronta, nastupale su naše Prva, Druga, Treća i Četvrta armija, u pozadini neprijatelja dejstvovalo je šest korpusa i veliki broj partizanskih odreda, u našoj pozadini brojne jedinice KNOJ-a i dijelovi rezerve Vrhovne komande uništavale su preostale kvislinške snage i kontrolisale teritoriju i našu granicu, dok su milioni naših ljudi, žena i omladine na čitavom jugoslovenskom prostoru doprinosili pobjedi, učestvujući u raznim oblicima borbe i otpora, izvršavajući često mnoge zadatke koje po klasičnim kriterijima ratovodstva ostvaruju isključivo vojne formacije. Razumije se, ta rješenja u završnim operacijama nisu i ne mogu biti krute šeme po kojima bi se naše oružane snage morale ponašati u budućem ratu. Realno je, između ostalog, uz uvažavanje svih kvalitativnih novina koje karakterišu današnje i vrijeme koje je pred nama, predvidjeti i mogućnost raznovrsnog kombinovanja komponenti naših oružanih snaga — Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, većeg ili manjeg prelijevanja i transformacije jedne komponente u drugu, zavisno od odnosa snaga i ukupnih zahtjeva koje bi nametala dinamika ratnih dejstava.

2. U završnim operacijama, kao i u toku narodnooslobodilačkog rata uopšte, ispoljen je visok moral boraca naše narodne i revolucionarne vojske, potvrđena je krvlju i životima 305.000 palih i 450.000 ranjenih boraca, njihova spremnost da se bore u svim dijelovima jugoslovenske domovine sa punim entuzijazmom i istrajnošću. Među palima je oko 130.000 komunista — članova KPJ i SKOJ-a, prema nekim procjenama i do 150.000 komunista.

Realno shvaćanje jedinstvene sudbine naših naroda i narodnosti i jedinstva u borbi za stvaranje socijalističke Jugoslavije bilo je uslov naših istorijskih uspjeha u NOR-u. Ono je i danas i u budućnosti koju možemo da naslutimo uslov opstanka i razvoja SFRJ, svih njenih naroda i narodnosti. To je osnovna pouka ne samo NOR-a, nego i naše cjelokupne istorije. Naša je sudbina u jedinstvu, ravnopravnosti i socijalizmu.